

הערות לפרק 7

המעבר מדמוקרטיה לנאציזם:

מדיניות הפנים בגרמניה בשנים 1933–1939

מומלץ להקצות לפרק זה כ-6 שיעורים.

1. יעדים

בתום לימוד פרק זה מצופה מהתלמידים:

- ☞ לדעת שלאחר עליית היטלר לשלטון נמצאו גורמי כוח אשר היו עלולים לערער את מעמדו ולגרום להפלתו.
- ☞ להבין שהמעבר מדמוקרטיה לנאציזם לא התרחש כאירוע חד-פעמי, אלא כתהליך של הסלמה.
- ☞ לדעת כי המעבר מדמוקרטיה לנאציזם נבע משורה ארוכה של גורמים, אשר רק כמה מהבולטים שבהם מוצגים בפרק זה.
- ☞ להבין כי המעבר ההדרגתי מדמוקרטיה לנאציזם גרם לכך שאזרחי גרמניה לא הבינו במועד את סכנות הנאציזם ובשל כך נמנעו מלהתנגד לו.
- ☞ להבין כיצד חיזקו הצעדים השונים שביצע היטלר את מעמדו כשליט יחיד.
- ☞ לדעת שהמשטר הנאצי היה משטר טוטליטרי, ולהבין כיצד מאפייני המשטר הטוטליטרי משתקפים במשטר הנאצי.
- ☞ לדעת מה היו מטרות המדיניות הנאצית כלפי היהודים ובאילו דרכים פעלו הנאצים למימוש מטרות אלה.
- ☞ להבין שהמדיניות כלפי היהודים הייתה חלק מתהליך המעבר מדמוקרטיה לנאציזם.
- ☞ להבין את המשמעות של חוקי נירנברג בעבור הגרמנים ובעבור היהודים.
- ☞ לדעת באילו דרכים הפעילו הנאצים טרור נגד האוכלוסייה.
- ☞ להבין כיצד סייע הטרור לנאצים לבסס את שלטונם.
- ☞ להבין כיצד סייע הטרור לנאצים לממש את האידיאולוגיה הנאצית.
- ☞ להבין כיצד סייעו אירועי ליל הסכינים הארוכות להיטלר לבסס את מעמדו כשליט יחיד בגרמניה.
- ☞ להכיר את האירועים שהתרחשו במהלך פוגרום ליל הבדולח ולהבין את חשיבותו של אירוע זה.
- ☞ לדעת מהי תכנית האוטנזיה ולהבין כיצד היא נועדה לממש את האידיאולוגיה הנאצית.

2. הצעות דיסקטיות

- ☞ **שיעורי בית מקדימים:** אפשר לבקש מהתלמידים לקרוא רק את המבוא המופיע בראש הפרק ולהציג את הגורמים אשר מנעו מהנאצים לחזק את מעמדם. לאחר הצגת הדברים בפתח השיעור אפשר לבקש מהתלמידים לחשוב אילו דרכים אפשריות עמדו בפני הנאצים להתמודדות עם גורמים אלה וכיצד הם יכולים היו לפעול לחיזוק מעמדם.
- ☞ **סרטי תעמולה נאציים:** אפשר למצוא באינטרנט ללא קושי סרטי תעמולה נאציים. הסרט "ניצחון הרצון" (בגרמנית: Triumph des Willens, 1934) הוא דוגמה חשובה לכך. סרט זה בויים על ידי לני ריפנשטהל וצולם במהלך קונגרס המפלגה הנאצית שהתקיים בנירנברג. עם פתיחת הסרט נראה מטוסו של היטלר טס מעל העננים, לצילי המוזיקה של המלחין האנטישמי ריכרד וגנר. המוזיקה יוצרת אווירה של רוע, והיטלר מוצג כאיש היורד מהשמים. צילומים מיוחדים נוספים, מתוכננים וערוכים היטב, מציגים את היטלר במיטבו. כך למשל הוא מוצג בזמן נסיעה בנירנברג מהזווית המחמיאה לו ביותר (מעורפו). בסרט אפשר לראות נושאים נוספים שנדונו בפרק, כמו מצעדים ונאומים. חשוב מאוד שהצפייה תהיה מודרכת באמצעות שאלות מכוונות, למשל: אילו אמצעי תעמולה מופיעים בסרט זה? אילו רגשות מעורר הסרט? כיצד מוצג היטלר?

לחלופין אפשר להשתמש בסרטים "היהודי זיס" (1940) או "היהודי הנצחי" (1940) ולשאול: כיצד מוצג היהודי בסרטים אלה? מדוע מוצג היהודי באופן זה?

שבועת הנאמנות של הצבא הגרמני: אפשר להשוות את נוסח השבועה של חיילי הצבא הגרמני לפיהרר לנוסחי שבועה הקיימים במשטרים דמוקרטיים. להלן שתי דוגמאות¹:

✓ **שבועת האמונים הנהוגה בצה"ל:** "הנני נשבע/ת ומתחייב/ת בהן צדקי לשמור אמונים למדינת ישראל, לחוקיה ולשלטונותיה המוסמכים, לקבל על עצמי ללא תנאי וללא סייג את עולו של צבא הגנה לישראל, לציית לכל הפקודות וההוראות הניתנות על ידי המפקדים המוסמכים ולקדיש את כל כוחותי ואף להקריב את חיי להגנת המולדת ולחירות ישראל".

✓ **נוסח השבועה למתאזרחים אמריקאים חדשים (הנוסח נאמר בטקסים רבים, ובהם טקס סיום הטירונות):** "אני מצהיר בזאת בשבועה כי אני מוותר ומתכחש לחלוטין לכל נאמנות לנסיך, לשליט, למדינה או לריבונות שלהם הייתי עד כה נתין או אזרח; שאתמוך ואגן על החוקה ועל החוקים של ארצות הברית של אמריקה כנגד כל אויביהם, מבית ומחוץ; שאשא דבר אמת ואהיה נאמן כלפיהם; שאשא נשק בשם ארצות הברית אם אדרש לכך על פי החוק; שאבצע תפקידים שאינם קרביים עבור צבא ארצות הברית אם אדרש לכך על פי החוק; שאבצע חובות אזרחיות בעלות חשיבות לאומית בפיקוח אזרחי, אם אדרש לכך על פי החוק; ושאיני לוקח התחייבות זו על דעת עצמי, ללא הסתייגויות וללא כוונה לחמוק מהן; שכה יעזור לי אלוהים".

לאחר הצגת הקטעים כדאי לשאול את התלמידים:

✓ למי נשבעים החיילים?

✓ כיצד נוסחי שבועה אלו מבטאים את הערכים המרכזיים של ישראל ושל ארה"ב?

✓ במה שונים נוסחים אלה מנוסח השבועה הנאצי?

✓ **תוכנם של חוקי נירנברג ויעדיהם:** יש להתעכב בכיתה על תוכנו של החוקים ועל יעדיהם. על התלמידים להבין כי האיסור שהוטל על יהודים ועל ארים לקיים יחסים נבע מחשש ללידת בני תערובת; כי האיסור שהוטל על יהודים להעסיק עוזרות בית שגילן 45 ומטה נועד למנוע אפשרות של קרבה בין מעביד יהודי לבין עוזרת גרמנית הנמצאת בגיל הפריור; וכי האיסור שהוטל על היהודים להניף את דגל גרמניה או את צבעיו, לצד ההיתר שניתן להם להניף דגלים וסמלים יהודיים, נועד להבחין אותם מבעלי הדם הגרמני.

בתוך כך חשוב לעמוד על הסייג שנקבע בחוק אזרחות הרייך, לפיו האזרחות המוענקת לארים ("...[בעל דם גרמני או בעל דם קרוב לו] היא אזרחות מותנת ("אזרח הרייך הוא רק אותו נתין המדינה [...]) המוכיח על ידי התנהגותו שהוא מוכן וראוי לשרת בנאמנות את העם הגרמני ואת הרייך [...])" וכי אפשר יהיה לשלול אותה אפילו מארים, אשר מעשיהם יוכיחו כי הם ראויים לה.

✓ **חקיקת חוקי נירנברג כנקודת מפנה מרכזית:** ראוי לציין כי אווירה ופעילות אנטישמית התקיימה גם במדינות דמוקרטיות ואף בארצות הברית. כך גם לגבי חקיקת חוקים שפגעו ביהודים, כמו החוק שאסר על שחיטה כשרה, אשר אפשר היה למצוא דומים לו בבריטניה במאה ה-19. חוקי נירנברג, לעומת זאת, אשר שללו את אזרחותם של היהודים והגדירו אותם כנתינים, היה בהם משום חידוש משמעותי בעבור היהודים. הם שללו את זכויות היהודים באופן רשמי ושללו את הדרך להפרדה החוקית בין יהודים לבין ארים. המדינה העניקה את חסותה לאנטישמיות, ותורת הגזע – שהייתה חלק ממעשה של המפלגה הנאצית – קיבלה מעמד של חוק.

✓ **שיעורי בית מסכמים:** לערוך ציר זמן שבו יצינו הצעדים שנקטו הנאצים והופיעו בפרק זה. הדבר עשוי לסייע בהבנת סדר האירועים והקצב שבו התרחשו. אפשר לתלות ציר זמן זה בכיתה. ובהמשך, במהלך לימוד הפרק

¹ הנוסחים מעובדים.

הבא, לציין בו אירועים שהתרחשו בתחום מדיניות החוץ. לדעתי אפשר להשאיר את הציר גם בזמן קיומם של מבחנים ואף לאפשר לתלמידים להציץ בו.

שמות הצווים: כדאי להתעכב על שמות הצווים שקבעו הנאצים – הצו להגנת העם הגרמני, הצו נגד מעשי אלימות קומוניסטיים המסכנים את המדינה. שמות אלה מבטיחים הגנה וביטחון לאומי, תוך ניצול החרדות ששררו בגרמניה ואשר אפשרו את עליית הנאצים לשלטון. על התלמידים להבין כי שמותיהם של צווים אלה הם חלק משיטת התעמולה הנאצית וכי אינם מלמדים דבר על הכוונה שעמדה מאחוריהם ועל הצעדים הטוטליטריים שנעשו מתוקפם.

אפשר לקשור את שמות הצווים גם לאידיאולוגיה הנאצית ולהראות כיצד הם משקפים אותה: הבטחה לעתיד טוב יותר על ידי מלחמה באויב הקומוניסטי.

קטעי קריאה: אפשר לקרוא בכיתה קטעים מתוך הספר "מען לא ידוע" מאת קתרין קרסמן טיילור. טיילור מציגה חליפת מכתבים בדיונית בין שני חברים ושותפים לעסק. אחד מהם יהודי מגרמניה השוהה בארה"ב והשני גרמני ששב מארה"ב לגרמניה הנאצית. המכתבים חושפים את תהליך ההתקרנות שעבר על רבים מאזרחי גרמניה. ראו דוגמה אפשרית לציטוט להלן (בתוך קטעי מקור נוספים לשימושכם).

בולים אנטישמיים: ראו הצעות דידקטיות לפרק 5.

עריכת טבלת סיכום:

כיצד סייעו צעדים אלה לממש את האידיאולוגיה הנאצית	כיצד סייעו צעדים אלה למעבר מדמוקרטיה לנאציזם	צעדי הנאצים בתחום מדיניות הפנים
		<u>צווים וחוקים</u> לדוגמה: הצו נגד מעשי אלימות קומוניסטיים המסכנים את המדינה חוקי נירנברג
		<u>צעדים בתחום התעמולה</u>
		<u>צעדים בתחום החינוך</u>
		<u>צעדים בתחום התרבות</u>
		<u>נאציפיקציה של הפקידות הממלכתית</u>
		<u>הוצאת יהודים מהחברה הגרמנית</u>
		ריגול אחר אזרחים
		הקמת מחנות ריכוז
		ליל הסכינים הארוכות
		גירוש זבונשין
		פוגרום ליל הבדולח
		תכנית האותנזיה

3. התמונות המובאות בפרק זה

כרזת הפרסומת לסרט "היהודי הנצחי": הכרזה מדגימה את אמצעי התעמולה ששימשו את הנאצים ביחס ליהודים. יש למקד את התלמידים בגופנים המעוצבים כאותיות עבריות וכן במראה היהודים המרמז על הרוע הטבוע בהם.

הבול המציג את דמותו של היטלר: הנפקת הבול היא דוגמה לאמצעי התעמולה שנועדו להחדיר את האידיאולוגיה הנאצית ולבסס את מעמדה. על התלמידים להבין כי הבול כשלעצמו אינו מלמד על קיומו של משטר טוטליטרי, שכן

אפשר למצוא דמיון רב בין בול זה לבין בולים המופקים במדינות דמוקרטיות. בחינת הבול צריכה לעסוק בהקשר שבו הוא הונפק – היטלר היה שליט המדינה, והבול הונפק כדי לבסס את מעמדו ולשרת את המשטר ואת תפיסת עולמו. הרחבה בנושא זה ראו בפרק 4, סעיף 3.

תמונת היטלר בעת פגישתו עם הינדנבורג: באוגוסט 1914, לאחר פרוץ מלחמת העולם הראשונה, הצליחו כוחות גרמנים בפיקודו של הגנרל פאול פון הינדנבורג לבלום כוח פלישה רוסי גדול. קרב זה, שנודע לימים כקרב טננברג, הפך את הינדנבורג ואת ראש מטהו אריך לודנדורף, לגיבורי מלחמה נערצים בגרמניה. היטלר, שהיה מודע למעמדו המיוחד של הינדנבורג, נמנע מלהתעמת עמו. בתמונה נראה היטלר מרכין את ראשו בפני הינדנבורג, העומד זקוף כשהוא מעוטר באותות מלחמה.

4. קטעי מקור נוספים לשימושכם

קטע מספר 9 – אוטו אולנדורף, מפקד איינזצגרופה D, על מקומו ברצח היהודים בבורות הירי בברית המועצות¹

"[...] – מדוע ירית בתשעים אלף יהודים?

- ראשית, לא יריתי בהם. כיתות ירי [שהיו תחת פיקודי] עשו זאת. שנית, לא הסכמתי עם זה.

- אז למה עשית את זה?

- לאן יכולתי לערוק? הייתי תחת שבועת אמונים להיטלר.

- תחת שבועה לבצע טבח המוני?

- תחת שבועה.

- ואחרי האפיזודה הקטנה הזו ב-1941–1942 קודמת ל[דרגת] לוטננט גנרל [...]?

- כן.

- אם כן הקריירה שלך לא בדיוק נפגעה כתוצאה מההפרעות הרגשיות שפקדו אותך [...].

- אמרתי לך שהייתי מוטרד, אבל זה לא פגע ביעילותי [...]."

[אפשר להיעזר בקטע הבא כדי להמחיש את חשיבותה של שבועת האמונים האישית להיטלר.]

קטע מספר 10 – מתוך "מען לא ידוע"²

"[...] 25.3.1933], מקס חברי היקר,

שמעת בוודאי על ההתפתחויות האחרונות בגרמניה, ובוודאי תרצה לדעת איך כל זה נראה לנו, שגרים כאן במקום. אומר לך את האמת מקס, אני חושב שמבחינות רבות היטלר טוב לגרמניה, אך איני בטוח בכך. כעת הוא מתפקד כראש הממשלה בפועל. אני מסופק אם אפילו [הנשיא] הינדנבורג יוכל לסלק אותו עכשיו מהשלטון, לאחר שאולץ ממש להושיב אותו שם. האיש הוא כמו הלם חשמלי, חזק ורב עוצמה כפי שרק נואם מחונן וקנאי קיצוני יכול להיות. אבל אני שואל את עצמי, האם הוא שפוי? קלגסיו לובשי החולצות החומות הם הרי אספוסף. הם בזזים מכל הבא ליד, וכבר פתחו במסע הצקות ליהודים. אבל דברים אלה יכולים להיות עניינים של מה בכך, קרום הזוהמה הדק שצף תמיד כשתנועה גדולה גועשת מתחת. שמע לי, ידידי: גואה כאן נחשול של התעוררות – התעוררות ממש! אנשים בכל פינה קמו לתחייה. מרגישים את זה ברחובות ובחנויות. הייאוש המוכר הושלך הצידה כמו בגד שעבר זמנו. אנשים אינם מתהלכים עוד מכווצים מרוב בושה. נולדה בהם תקווה חדשה. אולי עוד יגיע קצו של העוני הזה. משהו, אינני יודע מה, עוד יקרה. מצאנו לנו מנהיג! ובכל זאת, ומתוך זהירות אני שואל את עצמי: לאן הוא מנהיג אותנו? ייאוש שבא אל קצו עלול לעתים להוליכנו לדרכים מטורפות.

¹ מתוך עדות שמסר בכלא בעת משפט נירנברג ב-1946. הראיון המלא מופיע בתוך: לאון גולדסון, נירנברג 1946, (כתר; ירושלים; תשס"ו-2006), עמ' 275–285.

² ראו הסבר למקור זה לעיל (בתוך המלצות דידיקטיות). מעובד מתוך: קרסמן טיילור, מען לא ידוע, (זמורה ביתן; 2001), עמ' 21–23.

היי סקול ספרי הכנה איכותיים לניגשים לבחינות הבגרות

משרדנו: ת.ד. 3 מעלה אדומים 98100, טל' 02-5905479, פקס: 077-4246600

בקרר באתרנו: www.hi-school.co.il דוא"ל: support@hi-school.co.il

מובן שאינני מביע את ספקותיי בפומבי. אני נושא כעת תפקיד רשמי בשירות המשטר החדש, ואני צוהל במתכוון בקול תרועה רמה. כולנו, נושאי משרות ציבוריות שמבקשים לשמור על עורם, ממהרים להצטרף לנציגול סוציאליסטים. זהו שם מפלגתו של הר [מר] היטלר. אבל איננו עושים זאת רק לשם התועלת, יש בזה משהו מעבר לזה – תחושה שאנו, הגרמנים, מצאנו את ייעודנו ושהעתידי נישא לקראתנו על גבי גל אדיר. עכשיו גם אנו חייבים לנוע. אנו חייבים לזרום יחד איתו. נכון, נעשים גם מעשי עוול. פלוגות הסער חוגגות את רגע ניצחונן ושלל ראשים שותתי דם ולבבות שבורים מעידים על כך. אך דברים אלה חולפים עם הזמן. אם היעד הסופי נכון, הם יחלפו ויישכחו. ההיסטוריה פותחת דף חדש ונקי. כל שאני שואל את עצמי כעת – ולך אני יכול לומר מה שאיני יכול לומר כאן לאיש – הוא: האם היעד שאלינו אנו הולכים הוא היעד הנכון? האם אנו פועלים למען מטרה טובה יותר? כי לזאת עליך לדעת מקס, מאז שהגעתי הנה התבוננתי באנשים האלה, בני הגזע שלי, ולמדתי עד כמה קשים היו ייסוריהם, כמה קשות היו השנים שעברו עליהם. שנים של לחם שהולך ואוזל, שנים של מחסור ושל קץ התקווה. הם שקעו עד צוואר בביצות הייאוש. ואז, רגע לפני מותם, הופיע אדם וחילץ אותם. כל מה שהם יודעים כעת הוא שאיום המוות הוסר מעליהם. הם חשים עכשיו את תחושת ההתעלות שבאה עם הגאולה, והם כמעט סוגדים למושיעם. הם עושים זאת בלי קשר לזהותו [של הגואל]. מי ייתן והמנהיג הזה שהם נוהים אחריו הוא מנהיג אמיתי ולא איזה מלאך שחור. לך בלבד אנו אני אומר, מקס, שאינני יודע. אינני יודע, אבל אני מקווה [...]"

קטע מספר 11 - שמואל זינדל גרינפשו, אביו של הרשל גרינפשו, מעיד במהלך משפט אייכמן על גירוש זבונשין¹

" [...] היה זה ביום חמישי, 27.10.1938. לא ידענו כלום [...] בא שוטר והורה לנו ללכת לאזור מספר 11 עם הדרכונים שלנו. הוא אמר לנו 'אתם חוזרים מיד, אל לכם לקחת אתכם שום דבר' [...] הזמינו אותי עם בני משפחתי. הבן, הבת, אשתי ואני [...]"

כשהגעתי לאזור ראיתי כל מיני אנשים. אחד יושב, אחד עומד, אחד בוכה [...] ועל כל האנשים צועק מפקד המשטרה 'לחתום, לחתום על פקודת הגירוש' [...] היה עלי לחתום כמו כולם [...] אחד לא חתם. נדמה שהיה זה גרשון [...] ואז היה עליו לעמוד בפניה עשרים וארבע שעות.

הובילו אותנו לבית הקונצרטים על גדת הנהר. גם שם נמצאו אנשים מכל האזורים [...] בערך שש מאות נפש [...] נשארנו שם עד יום שישי בערב, כעשרים וארבע שעות [...] אז לקחו אותנו במכוניות משטרה, מכוניות אסירים, כעשרים נפש בכל מכונית. הביאו אותנו לתחנת הרכבת. הרחובות היו מלאים באנשים שקראו 'יהודים לארץ ישראל' [...] כשהגענו לתחנת הרכבת הובילו אותנו לרכבת שהייתה מיועדת לזבונשין בגבול הפולני. זה היה בשבת בבוקר, 29.10.1938 [...] כשהגענו בשש בבוקר לזבונשין הגיעו רכבות נוספות ובהן יהודים מכל קצוות גרמניה. מברלין, מקלן, מהמבורג, מדיסלדורף, מברמן, מווידפלד. ביחד היינו כ-12,000 נפש [...]"

כאשר הגענו לגבול [גרמניה-פולין] בדקו אותנו הגרמנים וחיפשו אחר כסף. אם היה למישהו יותר מאשר עשרה מרק אמרו לנו 'עשרה מרקים, יותר מזה לא הבאתם לגרמניה ויותר מזה לא תוציאו' [...] לא יכולתי להתקשר לאף אחד. לא יכולתי לכתוב לאף אחד. הייתי תחת חסות אנשי ה-אס-אס.

אנשי ה-אס-אס הורו לנו ללכת כשני קילומטר לעבר הגבול הפולני. בדרך הם האיצו בנו, היכו בשוטים מעל ראשינו והיכו באלה מאתנו שהתעכבו. הותז דם על הדרך. לקחו מידינו את החבילות. התנהגו בנו באופן אכזרי ופראי. זו הפעם

¹ הרשל גרינפשו היה צעיר יהודי בן שבע-עשרה אשר התנקש בחייו של נציג דיפלומטי גרמני בצרפת (ארנסט פום רט), כמחאה על התעללות הנאצים בהוריו וכנקמה על הפגיעה המתמשכת של הנאצים ביהודים בגרמניה (פעולתו של גרינפשו נעשתה על רקע אירועי גירוש זבונשין, שכן הוריו היו בין מגורשים אלה). גורלו של הרשל גרינפשו אינו ידוע. כנראה שמת או שנרצח על ידי הנאצים בשנות ה-40 המוקדמות. משפחתו שרדה את השואה. מעובד מתוך: "מעדותו של שמואל זינדל גרינפשו על הגירוש מגרמניה לעיירה זבונשין שבפולין, אוקטובר 1938", אתר יד ושם. מקור: ארכיון יד ושם TR.3/1603.

הראשונה שראינו את הפראות של הגרמנים [...] קיבלתי מכה ונפלתי בתעלה. בני תמך בי ואמר 'רוץ אבא, אחרת נמות'. כשהגענו לגבול ירו בנו הפולנים. הם לא ידעו מי האנשים הרבים האלה שנכנסו לתחומם.

אז הגיע גנרל פולני ועמו שני קצינים פולנים. הם בדקו את המסמכים שלנו וראו שאנו אזרחי פולין. הם הכניסו אותנו לעיירה שמספר תושביה 6,000 נפש, ואנו היינו 12,000 נפש. גשם רב ירד. חלק נפלו, אחדים התעלפו, באחדים אחז השבץ. מכל צד נדחפו זקנים וזקנות. הצער היה גדול. אוכל לא בא אל פינו מיום חמישי. לא רצינו לקנות לחם גרמני והיינו רעבים ביותר. היות שלא היה מקום הכניסו אותנו למחנה צבאי, לאורוות שבהן היו גללי סוסים, כי במחנה הצבאי לא היה מקום.

למחרת ביום ראשון הגיעה מכונית עם לחם. הייתה צפיפות רבה וכולם נדחקו כדי לקבל לחם. בשל הנסיבות השליכו את הלחם מעל ראשי האנשים. מי שהצליח לחטוף לחם – הצליח, ומי שלא – לא. אחר כך הגיעו מכוניות נוספות שחילקו לחם, עד שכולם שבעו [...].

אחר כך כתבתי לבני הרשל שבצרפת 'אל תוסיף עוד לכתוב לכתובתנו בגרמניה, אנחנו נמצאים בפולין [...]'

5. הצעות לדיון נוסף בכיתות חזקות

לשם העשרה אפשר לעסוק בכיתה בשאלות הבאות:

- ☞ מה יכול היה לסייע במניעת המעבר מדמוקרטיה לנאציזם, לאחר מינוי היטלר לתפקיד קנצלר גרמניה?
- ☞ בפרק 5 התלמידים למדו כי שנאת היהודים תפסה מקום מרכזי באידיאולוגיה הנאצית. מנגד, בפרק זה התלמידים למדו כי רק חלק מהצווים הראשונים שפרסם המשטר הנאצי היו מכוונים כלפי היהודים וכי מחנות הריכוז נועדו מלכתחילה לטפל במתנגדים פוליטיים ולא ביהודים. תכנית האותנזיה, אשר במהלכה נרצחו עשרות אלפי בני אדם שהגדירו הנאצים "חריגים", לא הופנתה כלפי היהודים. במהלך אירועי ליל הסכינים הארוכות נרצחו כאלף נאמנים נאצים, מבכירי ה-אס-אה. פגיעה פיזית ומאורגנת ביהודי גרמניה התרחשה רק ב-1938, באירועי ליל הבדולח.

כיצד אפשר להסביר עובדות אלה?

האם אפשר ללמוד מכך ששנאת היהודים לא תפסה מקום מרכזי באידיאולוגיה הנאצית?

- ☞ התלמידים למדו על מאמצי התעמולה של הנאצים ועל מאמצייהם להחדיר את האידיאולוגיה הנאצית באמצעות התרבות והחינוך. הם למדו כי הנאצים נהנו משיתוף פעולה ציבורי. אפשר להשתמש בידע זה ולשאול:

מדוע נזקקו הנאצים לשימוש בטרור? מדוע לא הסתפקו בתעמולה כדי לבסס את שלטונם?

האם קיימת לדעתכם סתירה פנימית בין תעמולה לבין טרור שלטוני?

6. תכניות וסרטים מומלצים

"הדיקטטור הגדול"¹

קומדיה הלועגת למשטרים הטוטליטריים. הרמיזות להיטלר ולדמויות היסטוריות נוספות ברורות. בימוי: צ'רלי צ'פלין; ארה"ב; 1940; 124 דקות; בכיכובו של צ'רלי צ'פלין, המגלם שתי דמויות – ספר יהודי ומנהיג טוטליטרי.

בשל אורכו של הסרט אפשר להסתפק בהצגת קטע מתוך חלקו הראשון (בערך מהדקה ה-15 ועד הדקה ה-45). חלק זה מציג את נאומו של המנהיג הינקל ואת ההידרדרות במצב היהודים.

אם תבחרו להציג סרט זה בפני התלמידים, כדאי להציג בפניהם שאלות מכוונות:

1. אילו מאפיינים של התעמולה הנאצית באים לידי ביטוי בקטע זה?
2. אילו מאפיינים של האידיאולוגיה הנאצית באים לידי ביטוי בקטע זה?

¹ המלצה זו מוצגת גם בפרק 4.

3. מדוע התנהגותם של השוטרים מפתיעה את הספר היהודי?

4. כיצד מבטא הסרט ביקורת כלפי המשטר הנאצי?

"עמוד האש"

גדרת טלוויזיה תיעודית העוסקת בתולדות הציונות:

פרק שביעי: "חשרת הסופה" (1933–1935).

כדאי להתמקד ב-13 הדקות הראשונות של הפרק ולבקש מהתלמידים להתמקד בצעדים שביצעו הנאצים אשר הובילו למעבר מדמוקרטיה לנאציזם.

"אמן"

סיפורו של אולריך קורט גרשטיין, כימאי וקצין אס-אס אשר פיתח את גז הציקלון B להשמדת מזיקים. לאחר שגילה כי הגז נועד להשמדת יהודים העביר את המידע לידי האפיפיור פיוס ה-12 וניסה להשפיע עליו להתערב כדי להפסיק את הרצח. הסרט מציג שוב ושוב את הרכבות הנוסעות למחנות ההשמדה עמוסות בנוסעים וחוזרות ריקות. גרמניה, צרפת, רומניה; 132 דקות; 2002.

בהקשר של פרק זה מומלץ להראות את הקטע המציג המתת חסד (כ-15 דקות בתחילת הסרט).

אם תבחרו להציג קטע זה בפני התלמידים, כדאי למקד את הצפייה באמצעות שאלות מכוונות, כגון:

1. מי היו הקורבנות וכיצד הם נרצחו?

2. מה הייתה הסיבה לרצח?

3. כיצד נימקו הנאצים את הרצח בפני משפחות הנרצחים?

"דם וברזל – מכונת המלחמה הגרמנית" (Blood & Iron – The story of the German war machine)

גדרת טלוויזיה עוסקת בצבא הגרמני מסוף המאה ה-19 ועד השנים שלאחר מלחמת העולם השנייה. הפרק השני, ברית קטלנית (Fatal alliance), עוסק בשנים 1933–1945. הופק על ידי KROSSFIRE ENTERPRISES, INC. מומלץ כהעשרה למורים.

7. לקריאה נוספת

1. האנציקלופדיה העברית, "גרמניה, היסטוריה", כרך י"א, עמ' 472–476; "שואה", כרך ל"ב, עמ' 475–527.
2. האנציקלופדיה של השואה, ישראל גוטמן (עורך), (פועלים; תל אביב; תש"ן, 1990), "אותנסיה", עמ' 57–58; "אריזציה כלכלית", עמ' 133–136; "בוכנוולד", עמ' 155–157; "גסטפו", עמ' 277–279; "דכאו", עמ' 317–320; "היטלריונגד", עמ' 368; "זבונשין", עמ' 482–484; "חקיקה אנטי יהודית", עמ' 511–512; "חרם אחד באפריל 1933", עמ' 512–514; "ליל הבדולח", עמ' 639–643; "מחנות ריכוז", עמ' 693–700; "ס"א", עמ' 839–842; "נירנברג, חוקי", עמ' 815–816; "ס"ד – שרות הבטחון של הס"ס", עמ' 843; "ס"ס", עמ' 873–876; "סרטים אנטישמיים נאציים", עמ' 899–900; "שטירמר, דר", עמ' 1204–1205; "שטרייכר יוליוס", עמ' 1208; "תכנית ארבע השנים", עמ' 1232–1233; "תעמולה נאצית", עמ' 1248–1250.
3. אתר יד ושם: "תיק נושא: המדינה הנאצית והתמוטטות הדמוקרטיה".
4. שלמה אהרונוסון, היטלר, בעלות הברית והיהודים, (הקיבוץ המאוחד; 2008), עמ' 20–60.
5. שלמה אהרונוסון, המלכות הנאצית, (מודן, משרד הביטחון; 2011), עמ' 9–18.
6. יצחק ארד, ישראל גוטמן ואברהם מרגליות, השואה בתיעוד, (יד ושם; ירושלים; תשנ"ו), עמ' 38–123.

היי סקול ספרי הכנה איכותיים לניגשים לבחינות הבגרות

משרדנו: ת.ד 3 מעלה אדומים 98100, טל' 02-5905479, פקס: 077-4246600

בקרן באתרנו: www.hi-school.co.il דוא"ל: support@hi-school.co.il

7. דנה אריאלי-הורוביץ, רומנטיקה מפלדה: אמנות ופוליטיקה בגרמניה הנאצית, (מאגנס; ירושלים; תש"ס).
8. אברהם ברקאי, הכלכלה הנאצית: אידיאולוגיה, תיאוריה ומדיניות, (פועלים, הקיבוץ הארצי, השומר הצעיר, בשיתוף עם המכון להיסטוריה גרמנית – אוניברסיטת תל אביב; תל אביב; 1986).
9. ברוך גיטליס, סרטי השנאה: הקולנוע הנאצי במלחמה נגד היהודים, (גלי אלפא תקשורת בע"מ, המכון הישראלי למחקרי תעמולה ע"ש הארי קארן; 1996).
10. מרטין גילברט, ליל הבדולח: כרוניקה של חורבן, (ידיעות אחרונות, חמד; תל אביב; 2007).
11. מ. דבורצ'צקי, אירופה ללא ילדים: תוכניות הנאצים להרס ביולוגי, (יד ושם; ירושלים; 1958).
12. אירית דובלון-קנבל, "המהפכה הנציונל-סוציאליסטית באמנות", נעמה שפי (עורכת), זמנים, 63, (זמורה ביתן; קיץ 1998), עמ' 28–41.
13. קרל דיטריך בראקר, הדיקטטורה הגרמנית – השורשים, המבנה והתוצאות של הנציונל סוציאליזם, (אפקים, עם עובד; תל אביב; 1987).
14. סבסטיאן הפנר, היטלר: החידה האיומה ופשרה, (שוקן; 1979).
15. סבסטיאן הפנר, סיפור של גרמני: 1933–1914, (חרגול; תל אביב; 2002).
16. יחיעם וייץ, בימי שואה ופקודה: עליית הנאצים, יחידה 3, (האוניברסיטה הפתוחה; 1984), עמ' 104–156.
17. יחיעם וייץ ודן מכמן, בימי שואה ופקודה: עליית הנאצים, יחידה 9, (האוניברסיטה הפתוחה; 1984), עמ' 74–105.
18. שמעון זקס, מבצע T4: השמדת המוגבלים ברייך השלישי, (פפירוס; תל אביב; 1985).
19. קרסמן טיילור, מען לא ידוע, (זמורה ביתן; 2001) [פרוזה].
20. לני יחיל, השואה: גורל יהודי אירופה 1932–1945, (שוקן; ירושלים ותל אביב; תשמ"ז, 1987), עמ' 75–184.
21. אברהרד יקל, היטלר: השקפת עולמו וחותרו בהיסטוריה, (פועלים; תש"ן, 1990), עמ' 93–109.
22. יגאל לוסין (מבוסס על סדרת טלוויזיה שהפיקה רשות השידור), עמוד האש: פרקים בתולדות הציונות, (כתר, שקמונה; תשמ"ב, 1982), עמ' 195–216.
23. דן מכמן, בימי שואה ופקודה, (האוניברסיטה הפתוחה; 1984), יחידה 3, עמ' 119–157, יחידה 5.
24. ג'ייק ווליס סימונס, נערה מברלין, (ידיעות אחרונות; 2012).
25. הנס פאלאדה, בארצי הזרה לי, (פן, חמד, ידיעות אחרונות; 2012; תל אביב).
26. הנס פאלאדה, לבד בברלין, (פן, חמד, ידיעות אחרונות; תל אביב; תש"ע, 2010).
27. גרט פלטנר, בית הספר ברייך השלישי: גזענות וחינוך למוות, (ירון גולן; תל אביב; 1997).
28. שאול פרידלנדר, גרמניה הנאצית והיהודים: שנות הרדיפות, 1933–1939, (עם עובד; 1989).
29. אוטו פרידריך, לפני המבול, (כרמל; 2009).
30. איאן קרשו, היטלר: היברים 1889–1936, (עם עובד, אפקים; תל אביב; 2003), עמ' 365–494.
31. איאן קרשו, היטלר, נמסיס, 1936–1945, (עם עובד; תל אביב; 2003), עמ' 242–249.
32. ויליאם ל. שיירר, עלייתו ונפילתו של הרייך השלישי: היסטוריה של גרמניה הנאצית, (שוקן; ירושלים ותל אביב; תשכ"ב, 1961), עמ' 155–226.
33. מאמר העוסק בבולים אנטישמיים בסוף המאה ה-19 ובראשית המאה ה-20:

Isabel Enzenbach, "Stamps, Stickers and Stigmata. A Social Practice of Antisemitism Presented in a Slide-show", quest. Issues in contemporary Jewish history, 3.7.2012.

מופיע באתר האינטרנט: <http://www.quest-cdejournal.it/focus.php?id=307>